

3.2. Вплив війни як чинника деглобалізаційних процесів на функціонування банківського сектору України

Деглобалізаційні процеси, породжені пандемією Covid-19, отримавши свій подальший розвиток внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну, нівелюють практично усі позитиви глобалізації. Ці процеси впливають на всі сфери суспільного життя, посилюючи загрози, що виникають на шляху проведення державою макроекономічної політики. Відчутні зміни відбулись й у функціонуванні вітчизняного банківського сектору, який зіткнувся з новими викликами і змушений був пристосовуватися до діяльності у нових реаліях. Усе це зумовлює необхідність започаткування нового напрямку наукових досліджень, присвячених вивченню впливу деглобалізаційних процесів як на фінансовий простір загалом, так і на банківську сферу зокрема.

Одним із основних наслідків впливу війни на сферу банківських послуг в Україні є зниження конкуренції на банківському ринку і посилення домінуючої ролі державних банків на ньому, що можна вважати цілком закономірним за нинішніх обставин.

Станом на 01.11.2022 частка чистих активів державних банків у загальних чистих активах вітчизняної банківської системи вже перевищила 50 %, збільшившись з початку року на понад 5 %, а концентрація коштів фізичних осіб у державних банках сягає 60 % (зростання з початку року теж більше 5 %) (табл. 3.2). Така ситуація обумовлюється насамперед тим, що виплати військовослужбовцям та за іншими державними та міжнародними програмами здійснюються в основному через державні банки.

Таблиця 3.2 – Концентрація чистих активів та коштів фізичних осіб
в банківському секторі України на 01.11.2022

Група банків	Чисті активи, млн грн	Частка, %	Кошти фізичних осіб, млн грн	Частка, %
Державні	1 132 736	50,9	521 999	60,0
Іноземних банківських груп	656 508	29,5	193 845	22,3
Приватні	437 962	19,6	154 071	17,7
Усього	2 227 206	100	869 915	100

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

Тенденція до зростання частки коштів фізичних осіб у державних банках спостерігалася з самого початку війни. Не особливо змінилась вона і після ухвалення закону про гарантування вкладів фізичних осіб у банках повним обсягом на період дії воєнного стану. З одного боку, це може свідчити про довіру населення до державних банків, які, на думку багатьох наших громадян, є більш надійними порівняно з іншими банками, а з іншого – про недостатній рівень фінансової грамотності та низьку схильність до ризику значної частини населення.

Концентрація ресурсів у державних банках на думку багатьох фахівців та експертів може призвести до збільшення кредитних ризиків цих банків, оскільки виникає спокуса вирішення проблеми кредитного стимулювання економіки через реалізацію урядових програм підтримки бізнесу саме за рахунок державних банків. Підтвердженням цього можуть бути дані таблиці 3.3, які свідчать про те, що лише державні банки за період війни наростили свій кредитний портфель (приріст становив майже 10 %). Водночас банки іноземних банківських груп та банки з приватним капіталом скоротили обсяги своїх кредитних вкладень. Причому найбільшим як в абсолютному так і у відносному вираженні воно було у банків іноземних банківських груп.

Таблиця 3.3 – Динаміка кредитного портфеля банківського сектору України в розрізі груп банків за період 01.02–01.11.2022

Група банків	Кредитний портфель на 01.11.22, млн грн	Кредитний портфель на 01.02.22, млн грн	Зміна в абсолютному вираженні, млн грн	Зміна у відносному вираженні, %
Державні	303 247	277 186	26 061	9,4
Іноземних банківських груп	258 548	318 750	-60202	-18,9
Приватні	162 977	192 186	-29 909	-15,6
Усього	724 772	788 122	869 915	100

Щодо депозитних портфелів, то в цілому за банківською системою з початку війни вони зросли майже на 300 млрд грн, а у відносному вираженні майже на 20 %. Водночас значна частка цього зростання припадає саме на державні банки, залишки коштів клієнтів у яких за цей час збільшилися на третину. Суттєво зросли також депозитні портфелі банків іноземних банківських груп, а кошти клієнтів у банках з приватним капіталом майже не змінилися (табл. 3.4).

Таблиця 3.4 – Динаміка депозитного портфеля банківського сектору України в розрізі груп банків за період 01.02–01.11.2022

Група банків	Кошти клієнтів на 01.11.22, млн грн	Кошти клієнтів на 01.02.22, млн грн	Зміна в абсолютному вираженні, млн грн	Зміна у відносному вираженні, %
Державні	932 182	701 196	230 986	32,9
Іноземних банківських груп	538 427	484 904	53 523	11,0
Приватні	335 079	334 582	497	0,15
Усього	1 805 688	1 520 682	285 006	18,7

На думку фахівців в умовах війни клієнти обирають один з трьох типів банків. Перший тип – це великі та надійні, в яких велика мережа відділень і які знаходяться недалеко від дому. Другий тип – це високотехнологічні банки, які пропонують не лише дистанційне обслуговування, а й дистанційне відкриття рахунків. І третій тип – так звані «безпечні гавані» – банки з західним капіталом. У них може не бути великої мережі, але є відчуття клієнтом стабільності: що б не трапалося, західний акціонер допоможе. На перший погляд дані таблиці 3.4 вказують на те, що під час війни вкладниками віддавалась перевага банкам першого та третього типу, але дані таблиці 3.5 свідчать про те, що за період воєнного стану стрімко зросли залишки клієнтів і в банках другого типу. Так, зокрема, Юнекс Банку вдалося майже подвоїти залишки на рахунку своїх клієнтів. Наразі Юнекс Банк позиціонує себе як фінтех-платформа, яка зосереджена на впровадженні інноваційних технологічних рішень, які спрощують доступ для клієнтів до безпечних та зручних фінансових послуг. Зокрема, банком запроваджено новітній продукт – першу в Україні платіжну картку, яка поєднує платіжний інструмент та криптовалюти. Картка дозволяє розраховуватися криптовалютою за товари та послуги всюди, де доступні безготівкові оплати. Конвертація криптовалюти відбувається у автоматичному режимі: при розрахунку карткою еквівалентна сума списується з криптовалютного балансу гаманця Weld Money. Оформлення віртуальної картки відбувається онлайн на платформі Weld Money. За такої умови використовуються сучасні технології верифікації та ідентифікації клієнтів, імплементовані Юнекс Банком, згідно з чинним законодавством України.

Таблиця 3.5 – Динаміка депозитного портфеля
високотехнологічних вітчизняних банків з приватним капіталом
за період 01.02–01.11.2022

Банк	Кошти клієнтів на 01.11.22, млн грн	Кошти клієнтів на 01.02.22, млн грн	Зміна в абсолютному вираженні, млн грн	Зміна у відносному вираженні, %
Універсалбанк (Монобанк)	60 675	42 278	18 397	43,5
Юнекс Банк	2 026	1 152	874	75,8
А-Банк	13 092	11 370	1722	15,1

Під час війни з'явився тип клієнтів, яких банкіри називають «покупцями». Це клієнти, які відкривають рахунки у 5–10 банках, щоб обходити встановлені ліміти на зняття коштів з рахунків та відкриття конвертаційних депозитів. Запровадження конвертаційних валютних конвертаційних депозитів можна вважати ще одним чинником, який забезпечив збільшення залишків коштів клієнтів у деяких банках. Зокрема, це стосується і А-Банку, який одним із перших надав можливість відкривати такі депозити дистанційно.

Запровадження конвертаційних валютних депозитів було одним із кроків, вжитих Національним банком України з метою забезпечення стабільності національної грошової одиниці. Ще одним таким кроком мало стати суттєве підвищення величини облікової ставки до 25 % річних. Це за задумом регулятора мало зменшити інфляційний та девальваційний тиск на гривню та збільшити привабливість банківських депозитів через підвищення відсоткових ставок за ними. Дані табл. 3.6 свідчать про те, що банкам з приватним капіталом, які першими суттєво підвищили ставки за вкладами фізичних осіб (до рівня 17–19 відсотків річних), вдалося значно наростити обсяги залучених коштів від фізичних осіб.

Таблиця 3.6 – Динаміка депозитного портфеля вітчизняних банків
з приватним капіталом з найвищими відсотковими ставками
за період 01.02–01.11.2022

Банк	Кошти фізичних осіб на 01.11.22, млн грн	Кошти фізичних осіб на 01.02.22, млн грн	Зміна в абсолютному вираженні, млн грн	Зміна у відносному вираженні, %
Комінбанк	2 256	1 604	652	40,6
Глобус	1 826	1 578	248	15,7
Акордбанк	2 682	2 037	645	31,7
Альянс	2 254	1 818	436	24,0

Потрібно також зазначити той факт, що у структурі коштів фізичних осіб переважають кошти на вимогу (табл. 3.7). З одного боку, це дає можливість банкам зменшувати свої процентні витрати, оскільки такі ресурси мають мінімальну вартість або взагалі для банків є безкоштовними, що є важливим в умовах зниження прибутковості банківської діяльності. З іншого – кошти на вимогу є нестабільним банківським ресурсом, а їхнє зростання призводить до підвищення ризику ліквідності банку.

Таблиця 3.7 – Структура депозитів фізичних осіб
у банківському секторі України в розрізі груп банків на 01.11.2022

Група банків	Кошти фізичних осіб, млн грн	Кошти фізичних осіб на вимогу, млн грн	Частка коштів на вимогу у загальних коштах, %
Державні	521 999	337 689	64,7
Іноземних банківських груп	193 845	142 024	73,3
Приватні	154 071	83 525	54,2
Усього	869 915	563 238	64,7

Така ситуація може пояснюватись тим, що населення не має особливої довіри до вітчизняних банків, але в умовах війни у нього немає альтернативи тримати гроші в іншому місці, ніж банківська система. Багато наших громадян стали довіряти більше банківським установам, ніж «скляним банкам» і «матрацам». Маючи багато грошей на руках, вони рятували свої кошти через відділення банків. Це було надійніше, ніж просто тримати вдома, коли літають ракети.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

Дані табл. 3.8 щодо частки коштів фізичних осіб на вимогу у національній валюті також підтверджують цю тезу, а також свідчать про сумніви значної частини населення у стабільності курсу національної валюти. У державних банках та банках іноземних банківських груп частка строкових вкладів фізичних осіб у національній валюті становить менше 30 % і лише у банках з приватним капіталом спостерігається приблизний паритет між обсягами коштів фізичних осіб на вимогу та строковими депозитами в національній валюті. Водночас частка строкових вкладів фізичних осіб в іноземній валюті в банках іноземних банківських груп є ще меншою, а в державних банках ситуацію дещо покращують конвертаційні валютні депозити, які є строковими, і досить активно відкриваються фізичними особами через мобільні додатки в ПриватБанку та Укргазбанку. Така ситуація має цілком логічне пояснення, оскільки ставки, які пропонуються за строковими вкладками для фізичних осіб державними банками і банками іноземних банківських груп, є доволі низькими і не покривають рівень інфляційних очікувань.

Таблиця 3.8 – Структура депозитів фізичних осіб у національній валюті в банківському секторі України в розрізі груп банків на 01.11.2022

Група банків	Кошти фізичних осіб у національній валюті, млн грн	Кошти фізичних осіб на вимогу у національній валюті, млн грн	Частка коштів на вимогу у загальних коштах у національній валюті, %
Державні	365 067	260 643	71,4
Іноземних банківських груп	94 579	67 096	70,9
Приватні	89 087	46 413	52,1
Усього	548 733	374 152	68,2

Незважаючи на труднощі ведення бізнесу в умовах воєнного стану, вітчизняна банківська система в цілому за підсумками діяльності за перші 10 місяців 2022 року є прибутковою (табл. 3.9). Водночас понад 60 % загального прибутку усіх банків припадає на державні банки, а решта приблизно порівну розподілена між банками іноземних банківських груп та банками з приватним капіталом. Потрібно зазначити те, що прибуток ПриватБанку перевищує сукупний фінансовий

**Розділ III. Вплив деглобалізації
на формування фінансового простору**

результат (з урахуванням як прибутків, так і збитків) по всіх банках в цілому. 19 з 67 банків є збитковими, серед них 2 державні, 6 банків іноземних банківських груп та 11 банків з приватним капіталом. Найбільші збитки зафіксували державні Укрексімбанк та Укргазбанк, а також Альфа-Банк, який змінив назву на Сенс Банк.

Таблиця 3.9 – Концентрація фінансових результатів банківського сектору України на 01.11.2022

Група банків	Доходи, млн грн	Витрати, млн грн	Прибуток, млн грн
Державні	92 859	82 571	10 288
Іноземних банківських груп	61 080	57 905	3 175
Приватні	52 755	49 705	3 050
Усього	206 694	190 181	16 513

Аналізуючи структуру доходів банків, потрібно зазначити, що у всіх груп банків переважає чистий процентний дохід (табл. 3.10). Заслуговує на увагу той факт, що у державних банків друге місце за величиною посідає чистий комісійний дохід, але це заслуга насамперед ПриватБанку, чистий комісійний дохід якого становить понад 70 % чистого комісійного доходу усіх державних банків. У банків іноземних банківських груп та банків з приватним капіталом друге місце за величиною посідає торговий результат, що свідчить про те, що ці банки, особливо банки з приватним капіталом, намагались отримати зиск від ажіотажу на валютному ринку.

Таблиця 3.10 – Структура доходів банківського сектору України в розрізі груп банків на 01.11.2022

Група банків	Чистий процентний дохід, млн грн	Чистий комісійний дохід, млн грн	Торговий результат, млн грн
Державні	49 859	23 113	16 499
Іноземних банківських груп	40 944	8 053	9 737
Приватні	29 493	8 679	12 024
Усього	120 296	39 845	38 260

**Фінансовий простір України в умовах
глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій**

Зі свого боку аналіз структури процентних доходів банків свідчить про те, що державні банки майже половину своїх процентних доходів отримали від операцій з цінними паперами, що вказує на активне придбання ними депозитних сертифікатів Національного банку України та державних цінних паперів. У банків іноземних банківських груп серед процентних доходів переважають доходи від операцій з юридичними особами, а у банків з приватним капіталом – доходи від операцій з фізичними особами (табл. 3.11).

Таблиця 3.11 – Структура процентних доходів банківського сектору України в розрізі груп банків на 01.11.2022

Група банків	Процентні доходи від операцій з юридичними особами, млн грн	Процентні доходи від операцій з фізичними особами, млн грн	Процентні доходи від операцій з цінними паперами, млн грн
Державні	23 225	14 708	34 600
Іноземних банківських груп	21 864	14 206	17 518
Приватні	13 274	18 663	14 246
Усього	58 363	47 577	66 364

Аналіз структури кредитно-інвестиційних портфелів банків (табл. 3.12) свідчить про те, що обсяги вкладень державних банків в цінні папери перевищують розміри їх чистих кредитних портфелів (сума виданих кредитів за мінусом резервів на покриття втрат за ними). Це вказує на існування надлишкової ліквідності у державних банків. У структурі кредитно-інвестиційних портфелів банків іноземних банківських груп та банків з приватним капіталом помітно переважають кредити та заборгованість клієнтів.

Таблиця 3.12 – Структура кредитно-інвестиційного портфеля банківського сектору України в розрізі груп банків на 01.11.2022

Група банків	Кредити та заборгованість клієнтів, млн грн	Депозитні сертифікати НБУ, млн грн	ОВДП, млн грн
Державні	303 246	180 467	387 854
Іноземних банківських груп	258 549	3 446	38 201
Приватні	162 977	2 806	66 857
Усього	724 772	186 720	492 912

Водночас, як уже зазначалось, за період дії воєнного стану зріс кредитний портфель лише у державних банків. Це відбулося за рахунок кредитів бізнесу в національній валюті. Цьому сприяло активне кредитування за держпрограмами підтримки бізнесу, зокрема агровиробників. Портфель валютних кредитів помітно скоротився, що є цілком логічним за нинішніх умов. Практично заморожене іпотечне кредитування. Продажі на ринку нерухомості значно зменшилися, відповідно і попиту на іпотеку зараз майже нема. А ті одиничні кредити, які є, це скоріше виняток, ніж правило. Вкладення у нерухомість є ризиковими і люди не готові інвестувати кошти, навіть рятуючи накопичення. Якщо раніше, коли зростав курс долара, люди прямували на первинний ринок купувати нерухомість, зараз таке не відбувається. Люди розуміють, що негативні наслідки від таких вкладень можуть виникнути буквально наступного дня.

Ще одна проблема банків – це зростання частки непрацюючих активів і необхідність нарощування резервів на покриття можливих втрат за ними. На тлі зменшення доходів це призвело до збитків на рівні системи за I півріччя, а вже станом на 01.08.22 банківський сектор знову вийшов у прибуток.

Щоб ефективно здійснювати свою діяльність банки ще під час пандемії COVID-19 активно запроваджували дистанційне обслуговування своїх клієнтів. За період дії воєнного стану цей тренд ще більше посилюється. У середньому кожен банк закрит за цей період приблизно 12 відділень. Мережа працюючих відділень банків, яка суттєво скоротилася, продовжить скорочуватися. Це пов'язано із необхідністю скорочення витрат банків та зі зниженням бізнес-активності клієнтів, оскільки понад 10 млн громадян виїхали за кордон. За даними деяких банків, до 10 % їхніх клієнтів перебуває за кордоном. Тому сьогодні на перший план виходить зручність мобільних застосунків та доступність кол-центрів. Сьогодні банкам необхідно бути на зв'язку зі своїм клієнтом 24/7, незалежно від того, де він перебуває – в Україні, за кордоном чи на окупованій території.

Нині банк – це наполовину фінустанова, а наполовину – ІТ-компанія, особливо в банках, які займаються діджиталізацією. На думку фахівців банківського сектору, клієнти користуються мобільним застосунком, лише якщо він зручний, а якщо він не досить комфортний для них, вони ідуть у відділення, але для 10 млн громадян України, які виїхали за кордон, такого вибору немає. За даними банку ПУМБ,

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

його 180 відділень мають приблизно 1 млн відвідувань клієнтів на місяць, а кількість входжень у мобільний застосунок – приблизно 25 млн разів. 90 % коштів надходить через мобільний застосунок, 60 % рахунків відкриваються клієнтами теж у застосунку. Вебверсією інтернет-банкінгу в ПУМБ користується лише 5 % цифрових клієнтів, а 95 % – мобільним застосунком».

Щодо подальших викликів, які постають перед вітчизняними банками, то на думку самих банкірів вони є такими: перший виклик – це зниження доходів щодо витрат. Другий – зростання частки непрацюючих кредитів. Третій – залежність деяких банків від вже недешевого рефінансування НБУ. Четвертий – масова міграція людей за кордон, яка негативно впливає на економічну активність і обсяг операцій в Україні та унеможлиблює фізичне відвідування відділення, коли це буває необхідно. І п'ятий виклик – це втрата частини персоналу або через міграцію, або через мобілізацію. Ще одним викликом є законодавчі ініціативи, щоб вирішити проблеми позичальників за рахунок банків. Актуалізуються ризики ліквідності, кредитний та процентний ризики. Чинниками зростання цих ризиків, безумовно, є підвищення облікової ставки НБУ до 25 %, яке в цілому призвело до зростання вартості пасивів, і девальвація гривні. Навіть окремі чутки можуть дестабілізувати роботу банків. Дискусії щодо введення податків на імпорт чи на купівлю валюти одразу провокують переведення клієнтами залишків на гривневих рахунках на рахунки у іноземній валюті.

Одним із основних ризиків банків залишається кредитний ризик. Банки, які мають великі корпоративні чи роздрібні портфелі, напевне, матимуть надзвичайно велику кількість реструктуризацій за цими кредитами. Це змушує такі банки працювати над формуванням резервів на вже реалізовані чи потенційні кредитні ризики. Ключовою проблемою у діяльності вітчизняних банків у нинішніх умовах є зниження платоспроможності споживачів банківських послуг. Відбувається зростання безробіття і падіння доходів населення. За опитуваннями рік тому 12 % українців не могли собі дозволити купувати їжу та одяг, нині 40 % респондентів зазначають, що ситуація погіршилася настільки, що вони мають складності з купівлею їжі та одягу. У багатьох банків обсяги видачі кредитів перебувають десь на рівні 30 % від довоєнного кредитування. Зокрема, за даними банку ПУМБ, якщо до війни його обсяги кредитування на роздрібному ринку становили приблизно 5 млрд грн на місяць, то зараз трохи більше 1,5 млрд грн після майже нуля в перші місяці війни.

Пандемія COVID-19, зовнішня агресія та ряд інших деструктивних причин призвели до формування турбулентного середовища діяльності фінансових установ, зокрема банків в Україні. Зі свого боку це продукує коктейль ризиків у банківській діяльності й ускладнює управління ними, зокрема їх вимірювання.

У міжнародній практиці вимірювання ринкових ризиків банку здійснюється в основному з використанням показника value at risk (VaR)[2]. VaR – це виражена в грошових одиницях оцінка величини, яку не перевищать можливі впродовж певного періоду втрати з заданою ймовірністю. Іншими словами, величина VaR характеризує найбільші можливі втрати, обумовлені коливаннями ринкових факторів, які розраховуються:

- на певний період у майбутньому (часовий горизонт);
- із заданою ймовірністю його неперевикнення (рівень довіри);
- у разі певного припущення про характер поведінки ринку (метод розрахунку).

Довірчий інтервал та часовий горизонт є ключовими параметрами, без яких неможливо розрахувати та інтерпретувати показник VaR.

Довірчий інтервал обирається залежно від схильності до ризику, зазначеної в регламентуючих документах наглядових органів. Базельський комітет з банківського нагляду рекомендує рівень у 99 %, на який мають орієнтуватись національні регулятори банківської діяльності.

Часовий горизонт для розрахунку VaR обирається, виходячи з мінімальних термінів, упродовж яких можна реалізувати на ринку певний інструмент (закрити позицію). Наприклад, одноденний VaR, тижневий VaR, місячний VaR тощо.

Існують дві основні групи підходів до оцінки VaR. Перша група базується на так званому «локальному оцінюванні», тобто на лінійній або більш складній апроксимації функції вартості фінансового інструмента, найважливішим прикладом якого є параметричний дельта-нормальний метод. Друга група використовує «повне оцінювання», яке передбачає повний перерахунок вартості фінансового інструмента без апроксимуючих припущень. До цієї групи відносять метод історичного моделювання та метод Монте-Карло. Під час використання будь-якого з цих підходів модель розрахунку VaR необхідно верифікувати на предмет адекватності. Необхідно також розуміти переваги та недоліки кожного з методів розрахунку VaR (табл. 3.13).

Таблиця 3.13 – Порівняльна характеристика методів
розрахунку показника VaR

№ з/п	Критерії	Дельта-нормальний метод	Метод історичного моделювання	Метод Монте-Карло
1.	Оцінювання	Локальне	Повне	Повне
2.	Застосовність до нелінійних інструментів	Ні	Так	Так
3.	Врахування історичного розподілу	Як оцінка нормального розподілу	Точно те, що було	Повне
4.	Врахування прогнозованої волатильності	Можливе	Ні	Так
5.	Припущення про нормальний розподіл	Так	Ні	Ні
6.	Оцінка надзвичайних подій	Погана	Погана	Можлива
7.	Моделний ризик (неадекватність)	Може бути значним	Прийнятний	Високий
8.	Обсяг необхідної вибірки даних	Середній	Досить великий	Малий
9.	Складність обчислення	Невисока	Висока	Досить висока
10.	Наочність (ясність)	Середня	Велика	Мала

Перевагами показника VaR є те, що він може використовуватись для агрегування ризиків, забезпечує можливість вимірювання капіталу під ризиком та контролювати ризики. Разом із тим він має і ряд недоліків, зокрема: відсутність інформації про найгірший можливий збиток за межами значення VaR, під час розподілів з різною товщиною «хвостів» може виходити однакове значення VaR, для одного і того ж портфеля довірчі рівні його значення можуть суттєво відрізнятись, відсутність субадитивності, що означає можливість перевищення значення ризику портфеля суми індивідуальних ризиків його складових елементів. Ще одним суттєвим недоліком показника VaR є те, що він не забезпечує адекватної оцінки ризиків у кризові періоди, які характеризуються підвищеною фінансовою турбулентністю.

Турбулентний підхід до пізнання стану фінансового ринку розглядається як алгоритм вивчення його як системи, що функціонує у непередбачуваних, хаотичних і мінливих умовах, які загрожують її стійкості та призводять до виникнення високого рівня ентропії в її межах і ускладнює процес передбачення та прогнозування подальшої поведінки такої системи.

Одним із показників ризику, які відповідають умовам когерентності, є показник conditional VaR (CVaR) або ж expected shortfall (ES). Цей показник забезпечує можливість оцінити можливі втрати, у разі перевищення значення VaR. Необхідність використання цього показника обумовлюється ефектом «товстих хвостів», тобто відсутністю нормального розподілу, а також тим, що він може використовуватись для вимірювання ризиків у періоди криз.

Якщо показник VaR дає відповідь на запитання: «З якою ймовірністю втрати банку не перевищать 1 млн грн?», то показник CVaR: «Якщо втрати банку перевищать 1 млн грн, то якими вони можуть бути?» CVaR визначається як середньозважене значення величини VaR та очікуваних втрат, що перевищують VaR. Величина CVaR не може бути нижчою ніж величина VaR. CVaR може забезпечувати визначення величини значних втрат, які можуть виникати саме в періоди фінансової турбулентності і з досить низькою ймовірністю. Оцінка ризиків на основі показника VaR у такій ситуації буде заниженою і не відображатиме потенційну величину втрат банку. Разом з тим потрібно зауважити, що, як і будь-який показник ризику, CVaR має власні недоліки: для отримання адекватної оцінки необхідна велика кількість спостережень, більш чутливий до помилок, його надійність суттєво залежить від точності хвоста використовуваної моделі.

Важливо регулярно проводити бектестування та стрес-тестування оцінок ринкових ризиків банків, визначених на основі показників VaR та CVaR. Це забезпечує перевірку їх адекватності за тих чи інших умов. Доцільним також є застосування цих показників як доповнення один до одного.

Оскільки за прогнозами багатьох фахівців та експертів деглобалізаційні процеси будуть довготривалими і лише посилюватимуться, вітчизняним банкам доцільно зосередитись на коригуванні стратегій свого розвитку з урахуванням впливу деглобалізаційних ризиків. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на ідентифікацію таких ризиків, їх оцінювання та управління ними.

Поділяючи думку про посилення деглобалізаційних процесів, важливим аспектом залишається вплив таких процесів на боргову політику, зокрема крізь призму реструктуризації боргових навантажень, що зумовлює хід подальшого викладу матеріалу цієї монографії.

3.3. Принципи та підходи до оптимізації процесів реструктуризації боргових навантажень на національну економіку

Перш ніж розпочати розгляд задекларованого аспекту проблематики боргових навантажень, варто звернутися до існуючого бачення, а саме того, що в загальному підході вважали, що, мабуть, найкраща стратегія – це стратегія Полонія з шекспірівського «Гамлета», яку підтримував Бенджамін Франклін, коли він сказав: «Не будь ні позичальником, ні кредитором». Щодо реструктуризації внутрішнього боргу, то вважається, що вона схожа на операцію: ви робите це, лише якщо необхідно, і уникаєте цього, якщо це може принести більше шкоди, ніж користі.

Загалом зі зростанням боргової вразливості та зростанням обсягів суверенного внутрішнього боргу в країнах з економікою, яка розвивається, питання про те, коли та яким чином реструктуризувати такий борг, сьогодні гостріші, ніж будь-коли. Не випадково проблеми реструктуризації боргових навантажень досліджували велике коло вчених, серед яких: М. Антонов⁴⁵⁸, С. Бугіль, М. Пазак⁴⁵⁹, Т. Вахненко⁴⁶⁰, І. Дернова⁴⁶¹, А. Єріна⁴⁶², В. Лісовенко, Л. Бенч, О. Бец⁴⁶³,

⁴⁵⁸ Антонов М. С. Дослідження впливу державного боргу на показники економічного розвитку України. *Вісник Української академії банківської справи*. 2015. № 1 (38). С. 50–54.

⁴⁵⁹ Бугіль С. Я., Пазак М. Р. Державний борг України: аналіз та напрямки оптимізації боргової політики держави. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2016. Вип. 51. С. 86–91. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2016_51_17

⁴⁶⁰ Вахненко Т. П. Особливості формування державного боргу та управління його складовими в період фінансової кризи. *Фінанси України*. 2009. № 6. С. 14–28.

⁴⁶¹ Дернова І. А. Державний борг та динаміка курсу національної валюти: статистична оцінка. *Ефективна економіка*. 2011. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_2_11

⁴⁶² Єріна А. М., Єрін Д. Л. Статистичні індикатори платоспроможності країни. *Наукові записки*. Т. 22. К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2003. С. 330–334.

⁴⁶³ Лісовенко В. В., Бенч Л. Я., Бец О. І. Державний борг: концептуальні засади та макроекономічні аспекти. *Фінанси України*. 2014. № 12. С. 7–31. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2014_12_3